

La lectura del cycle troià a través del *role-playing* i les xarxes socials

Berta Cantó

Institut Thos i Codina, Mataró

bertacantoga@gmail.com

Recepció: 26/12/2018

Resum

L'article recull l'experiència didàctica d'una lectura alternativa del contingut literari, cultural i artístic del cycle troià, a través de rols i de perfils oberts ad hoc a la xarxa social Facebook. La proposta afavoreix el treball competencial i interdisciplinari, potenciant també la capacitat empàtica i creativa de l'alumnat. El fet de reescriure i representar el mite afavoreix l'aprenentatge significatiu, cooperatiu i responsable, el qual propicia l'assoliment d'un coneixement més ric i complet.

Paraules clau: Xarxes socials, competències, literatura, grec, *role-playing*.

1. Introducció

“El vessant cultural de la matèria promou la comprensió de les grans fites artístiques, literàries i socials assolides pels grecs, l'impacte de les quals sobrepassà els límits geogràfics i temporals dins els quals foren gestades i encara perviu en molts aspectes tècnics, artístics, literaris i institucionals del món actual. Aquest aspecte afavoreix la competència en la gestió i el tractament de la informació a partir de tota mena de fonts que es poden obtenir mitjançant la consulta a biblioteques, la visita a jaciments i museus i a través del maneig de les TIC”.

Tal i com recull el Decret 142/2008 - DOGC núm. 5183 del currículum de batxillerat de la matèria de grec, el vessant cultural de l'assignatura té un potencial enorme per treballar de manera interdisciplinària els diferents àmbits i competències. Si aquest, a més, és acompanyat del suport de les TIC les possibilitats augmenten exponencialment: “les TIC ofereixen un seguit de possibilitats que han de ser aprofitades amb la guia i orientació del professorat per tal d'observar, cercar informació i contrastar-la, proposar conjectures i establir relacions, de manera que *afavoreixi la creativitat*”. Aquest darrer punt, “afavorir la creativitat”, és la clau per entendre i dur a terme una educació plena que doni les eines i els recursos per tal de poder afrontar les demandes del s. XXI.

La proposta que presentem neix no només amb la voluntat de potenciar-la sinó també amb la intenció de fer-ho a través d'un ensenyament competencial i transversal via TIC. D'aquesta manera, la introducció de les xarxes socials a l'aula com a eina educativa comporta grans beneficis i possibilitats en el procés d'aprenentatge (inclusió de tot l'alumnat, connexions conceptuals, intercanvis i treball col·laboratiu, creació de materials

propis, etc.), ja que aquestes responsabilitzen l'estudiant i el fan motor del propi aprenentatge (De Haro 2008^a, 1-3; De Haro 2009,13). Si en aquest suport hi afegim el component del *role-playing* (joc de rol), podem endinsar-nos en el contingut del cicle mític, fomentar l'empatia amb l'encarnació del personatge i la vivència les escenes principals però també educar en el respecte i la cura de les relacions socials gràcies a les intervencions a la xarxa del personatge (Bolívar i Domingo 2007, 53-54).

2. Una lectura escenificada del cicle troià

La immersió i experimentació personal de la lectura del cicle troià, en la qual cada alumne representa un personatge principal per mitjà d'un perfil de Facebook¹ creat *ad hoc*. La participació activa i la interacció de tots els personatges amb la resta és el motor de la narració i una de les claus per l'enriquiment de l'aprenentatge de tots els membres. D'aquesta manera, a banda de les tasques i activitats proposades pel docent, es cerca les publicacions voluntàries, els "m'agrada's", els comentaris i les respostes als *posts*, les comparticions i tota ocurrència més o menys creativa; *id est*, el funcionament normal d'una xarxa social amb l'objectiu final de crear una versió, la nostra, del cicle troià en 2.0.

Com exemple, podem ajudar-nos del llibre *The history of the world according to Facebook*, en el qual, en clau d'humor, es relata la història de la humanitat a través d'aquesta xarxa social i els perfils dels personatges històrics més rellevants (Overstreet 2011).

2.1. Objectius

Tenint present els quatre objectius de la vessant cultural recollits en el currículum (5, 6, 7 i 8),² es proposen l'assoliment dels següents objectius:

- Reconèixer els paral·lelismes i el llegat del cicle troià en les obres artístiques, la vida quotidiana i l'actualitat.
- Crear diferents materials a partir de la pròpia experiència de encarnació del personatge.
- Fomentar la empatia i la gestió de les emocions amb l'ajuda de la creativitat i el pensament crític a través d'una altra identitat (publicacions, comentaris, intervencions, representacions artístiques...).
- Aprendre a cercar, filtrar i aplicar la informació trobada amb cura ortogràfica, d'expressió, de presentació i de registre.
- Aprendre a interactuar i comunicar-se de manera adequada, coherent i amb respecte cap els altres dins d'una xarxa social i fora d'aquesta.

2.2. Temporització

La proposta consta d'una durada de 10 sessions a l'aula, concretament una hora setmanal de les 4 de modalitat de l'assignatura, per tal que els alumnes puguin seguir intervenint i aprofundint en l'escena al llarg dels 6 dies posteriors a l'hora lectiva.

¹ Es va triar Facebook i no una altra xarxa social perquè aquesta ofereix més possibilitats, com ara editar una cosa ja publicada, treballar amb diferents tipus de materials i arxius (textual, visual, àudio, etc.), té menys limitació de caràcters i espai, mateixes prestacions a tots els aparells. En definitiva, molt més rica en recursos per tal de treballar la identitat digital del personatge.

² Decret 142/2008 - DOGC núm. 5183 Grec 6.

La temporització és la següent:

1ª sessió: reflexió sobre el personatge i el seu rol dins el cicle troià. Cerca de la informació i creació del perfil de Facebook.

2ª sessió: Casament de Peleu i Tetis,

3ª sessió: El judici de Paris,

4ª sessió: Rapte d'Hèlena,

5ª sessió: Expedició grega,

6ª sessió: Sacrifici d'Ifigenia,

7ª sessió: Què heu fet els últims nou anys?,

8ª sessió: La pesta i la còlera d'Aquil·les,

9ª sessió: El combat entre Hèctor i Aquil·les,

10ª sessió: La caiguda de Troia.

3. La posada en pràctica³

Atès que en aquest tipus de metodologia l'estudiant és el motor del seu aprenentatge i l'objectiu principal és el foment de la creativitat i interacció, la feina del docent és orientar i supervisar, fer de mentor tant dins de la pròpia xarxa (ell també fa el paper d'un personatge) com a fora, a l'aula.

Per la seva banda, el primer pas dels alumnes és reflexionar sobre el personatge triat i començar a familiaritzar-s'hi. La primera tasca, doncs, és la creació del perfil de Facebook, és a dir, emplenar tots els ítems de la biografia del perfil de l'usuari (nom, lloc de naixement, estat civil, ocupació, breu descripció biogràfica, etc.), així com l'elaboració d'un àlbum amb imatges d'aquest, dibuixos i/o *selfies* (disfressats o no). Un cop fet, ja es pot demanar la "petició d'amistat"⁴ a la resta de personatges/companys i començar a interactuar assumint el rol del paper⁵.

Fig. 1. Presentació del perfil del personatge d'Atena

³ Aquesta experiència didàctica va ser posada en pràctica amb el grup de Grec I (18 alumnes) de la professora Margalida Capellà, durant el segon trimestre del curs 2016-2017, a l'aula d'informàtica de l'Ins Premià de Mar.

⁴ Es va acordar que només es podria tenir amistat amb els perfils creats per a la proposta didàctica.

⁵ Per tal d'assegurar la presència i l'equilibri dels dos bàndols, així com el bon desenvolupament de la narració, el llistat dels personatges va ser confeccionat per la docent.

Paral·lelament als perfils individuals, es crea un grup privat, en el qual s’hi agreguen els personatges, i que serveix de punt de trobada de tot i de tots. Des d’aquest, el professor, a través del seu rol, publica les tasques i les activitats que cal anar acomplint i controla el desenvolupament de l’acció.

Fig. 2. El nostre grup privat, Oi 'Ομηρίδαι

Pel que fa a les escenes seleccionades, és una bona opció presentar-les com a “esdeveniments”⁶ i convidar-hi la resta de membres. D’aquesta manera, a cada sessió es treballa un esdeveniment/escena, la qual cosa facilita que tot el material relacionat amb el passatge concret quedi agrupat dins d’aquesta, ja que el docent hi comparteix la tasques i/o activitats relacionades i els alumnes hi publiquen la feina.

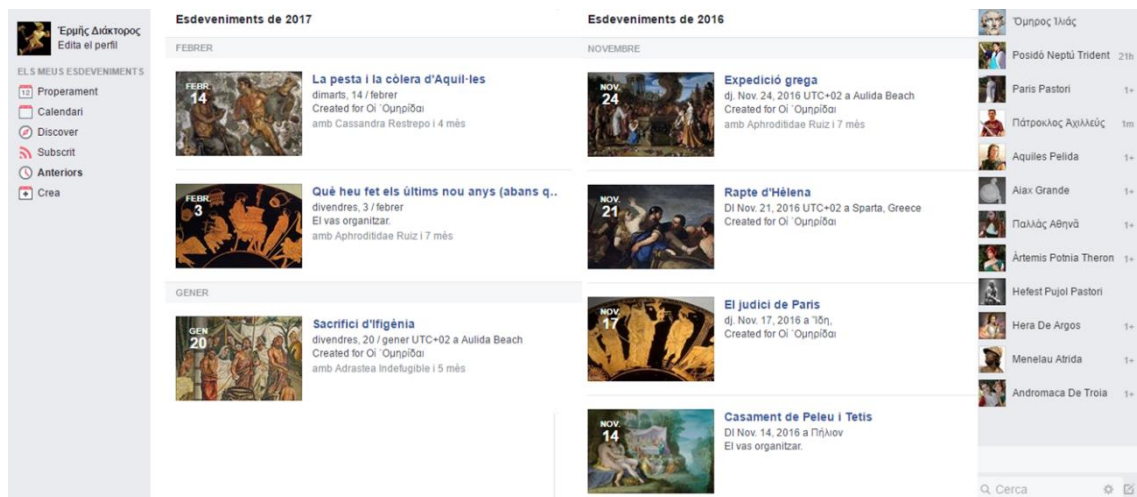

Fig. 3. Les escenes convertides en esdeveniments

⁶ Una de les múltiples opcions que té la xarxa social Facebook.

Cercant sempre el foment de la creativitat i l'estimulació de la participació, es plantegen tasques de diferents tipus i format amb la intenció d'aconseguir la inclusió de tot l'alumnat i una major immersió en el mite.

Les activitats de cada sessió són les següents:

1ª sessió: creació del perfil i presentació del personatge a la xarxa social

Un cop l'alumne ja ha reflexionat, cercat i emplenat tota la informació de la biografia del seu personatge i l'ha acompanyat de fotografies, imatges i/o vídeo, ha de demanar amistat a la resta. A continuació, ha de publicar al seu mur un petit escrit presentant-se en primera persona. A partir d'aquest moment, els estudiants han d'assumir a poc a poc el rol del personatge i començar a intervenir, de la manera més fidel possible, amb comentaris als companys. Simultàniament el docent l'afegeix al grup privat creat *ad hoc*.

Fig. 4. Una de les publicacions de Posidó.

2ª sessió: El casament de Peleu i Tetis

En un primer *post*, el professor, des del seu personatge, anuncia el casament i els convida a tots (excepte Eris). Aprofita per fer preguntes: si els fa il·lusió, com aniran vestits, etc. Els alumnes, per la seva banda, han de respondre i anar enriquint la narració. És un bon moment per publicar algun fragment d'un autor clàssic que reculli aquest passatge⁷, que també hauran de comentar. Cal dir que els estudiants tenen llibertat total per publicar qualsevol cosa relacionada amb l'escena, els personatges o la mitologia grega en general.

La següent tasca per anar treballant els 6 dies posteriors és compartir altres mites o històries de tots els temps que estiguin relacionades amb una poma, així com alguna representació artística de les noces de Peleu i Tetis.

⁷ Higí, per exemple.

3ª sessió: El judici de Paris

Comencem amb la publicació, en original i en traducció, del diàleg XX del *Diàlegs dels déus* de Llucià de Samòsata, en la qual apareix aquest episodi. Un cop llegit amb atenció i comentat, han de fer un àudio del diàleg de l'original grec i, a continuació, compartir-lo a l'esdeveniment de l'escena.

Com que aquest moment és un dels més representats artísticament al llarg de tota la història, per una banda, han de cercar i “postejar” una obra artística relacionada amb aquest i, per l'altra, disfressar-se del personatge i representar l'escena ells mateixos.⁸

Finalment, es proposa el debat: Quina deessa creus que hagués triat el teu personatge? Per què?

Fig. 5. Els alumnes disfressats dels seus personatges es fan fotos i enregistren un *Mannequin Challenge*

4ª sessió: Rapte d'Hèlena

Per aquest moment, podem compartir el fragment del poema 16V de Safo, on es descriu l'enlluernament d'Hèlena, i el passatge de la *Ilíada*, en què Príam i els ancians la veuen arribar des de la muralla troiana (III, 146 ss.). Aquestes dues lectures ajuden a trencar el gel i animen cada personatge opinar sobre la qüestió.

Seguint amb aquesta idea, la segona tasca consisteix en fer una portada i un breu reportatge d'unes 4-5 pàgines de la famosa i exitosa revista del cor *Χαίρε*, el qual haurà de tenir imatges i/o representacions artístiques del succés, així com titulars sensacionalistes (Capellà 2017). Programes com el Canva o el Genial.ly poden anar molt bé per aconseguir uns bons resultats d'edició.

⁸ Engrescats per la moda del 'Mannequin Challenge' en van enregistrar un (Capellà 2016).

5ª sessió. Expedició grega

Aquesta sessió té dos grans objectius. Per una banda, aprofundir en la geografia grega i la unitat del món ‘panhel·lènic’ i, per l'altra, debatre sobre quins són els motius (si n'hi ha) per començar una guerra.

Com a introducció al debat, es proposa el fragment de la novel·la històrica de *La cançió de Troia* de Colleen McCullough (121-122), en el qual Agamèmnon exposa els seus motius. És un bon moment perquè l'alumne, en el fil del debat, expressi l'opinió que creu que defensaria el seu personatge però també la pròpia.

Pel que fa a la geografia, podem compartir un mapa geopolític on apareguin representades les rutes comercials i fer un tastet dels dos catàlegs que apareixen a la *Ilíada* (II, 480-760 i 811-877). La *Viquipèdia* ofereix un quadre resum força útil del *Catàleg de les naus* i del *Catàleg dels troians*. A aquestes dues fonts, podem sumar-hi la localització geogràfica de Google Maps “Els guerrers de La Guerra de Troia” (Capellà 2010), en la qual es mostra l'origen dels principals guerrers d'ambdós bàndols.

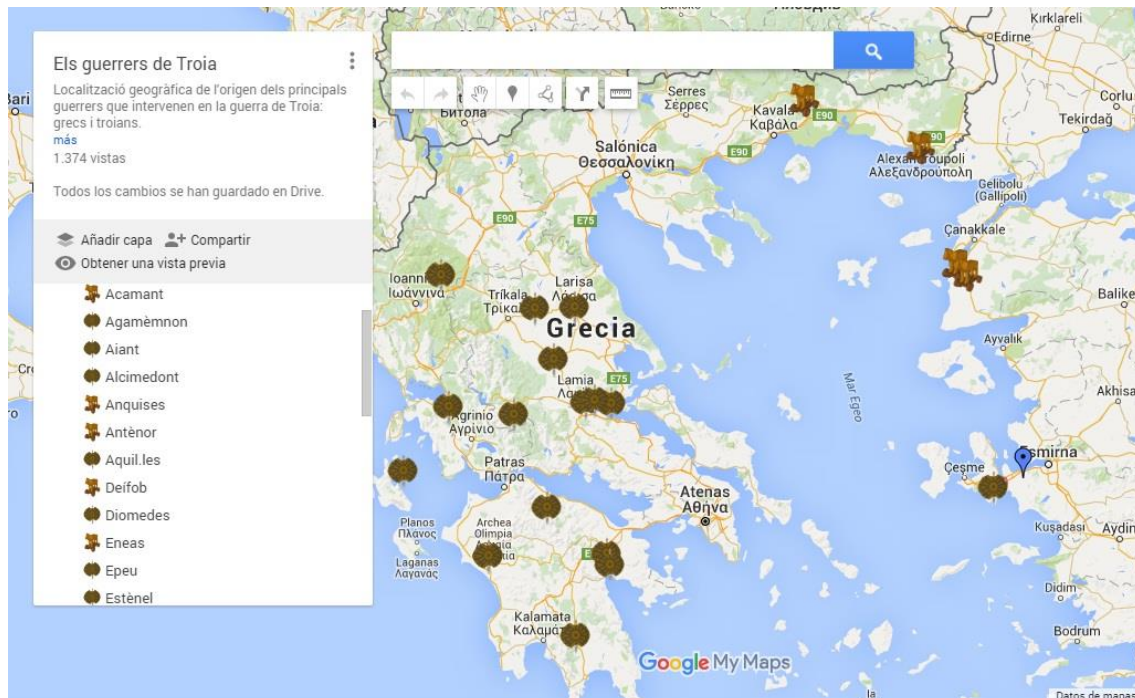

Figura 6. Google Maps “Els guerrers de Troia”.

Les tasques que es proposen per aquest àmbit són dues. La primera, preparar la ruta per tal d'arribar el més aviat possible a Troia, calculant la distància i definint-la en un mapa de *Google Maps* geopolític de l'època i decidir qui reclutaran i qui no. La segona, triar un heroi de qualsevol dels dos bàndol i publicar un escrit d'entre 100-150 paraules explicant què passaria, una vegada a Troia, quan es trobessin ell i el seu personatge.

6ª sessió. Sacrifici d'Ifigenia

Amb l'escena del sacrifici d'Ifigenia, podem treballar no només l'àmbit literari sinó també el patrimonial. Per tal de promoure la interacció i la introspecció, el docent pot publicar el fragment final de la tragèdia d'*Ifigenia a Àulida* d'Eurípides, així com la versió ovidiana que apareix recollida en el llibre XII les *Metamorfosis*. Quant a la part

patrimonial, se'ls anima a cercar representacions artístiques del moment (fent menció especial al mosaic trobat a Empúries) i a preparar-ne un *post*-fitxa amb les descripcions d'aquestes. Finalment, han de complementar la sessió compartint l'exemple d'un altre gran sacrifici, sigui real o extret de la ficció (religió, literatura, sèries, etc.).

7ª sessió. Què has fet els últims nou anys (abans que acabi la guerra)?

L'objectiu de la setena sessió és disminuir el ritme frenètic de l'acció per tal que els alumnes reflexionin sobre els episodis ja viscuts i es plantegin com deurién haver estat, per tots però sobretot pel seu personatge, els últims nou anys anteriors al desenllaç de la guerra. Així doncs, només se'ls demana un redactat d'unes 200 paraules, acompanyat d'alguna imatge o dibuix, explicant què han fet des que van desembarcar, com se senten, quins esdeveniments importants han passat i com els van viure ells, etc.

8a sessió. La pesta i la còlera d'Aquil·les

Per aquest moment de la narració, és inevitable compartir a l'esdeveniment el primer cant de la *Ilíada*, malgrat saber que seran pocs els que el llegiran sencer. En qualsevol cas, els animem a comentar l'escena segons el punt de vista del seu personatge i els preguntem per què creuen que Aquil·les es retira de la lluita.

Paral·lelament, treballem la figura de l'heroi grec i els valors de la societat homèrica, aprofitant també per introduir els següents conceptes: κλέος, μῆνις, τιμή, ὕβρις, ὄλβος, ἄριστος, ἀγαθός i ἐσθλός (Pòrtulas 2009, 44-48). El fragment de la trobada a l'Hades entre Odisseu i Aquil·les (*Odissea*, XI, 476 ss.) pot ser molt útil per ajudar a entendre l'heroïcitat grega.

Fig. 7. Debat sobre el concepte 'heroi grec'.

Pel que fa als conceptes concrets, els estudiants es distribueixen en parelles i/o trios i s'ocupen d'un ètim, del qual n'han extreure paraules derivades, reflexionar-hi i compartir-ne una definició, feta amb les seves paraules, que il·lustri bé aquest concepte, tot acompanyant-lo d'una imatge o dibuix.

9ª sessió: El combat entre Hèctor i Aquil·les

Atès que al voltant de l'escena del combat decisiu dels dos herois contraris hi ha diferents moments clau de la narració, cada bàndol, amb preparació de guió prèvia, escenifica al pati o a la platja⁹ els seus passatges més importants i els enregistra en vídeo. Seguidament, per ordre cronològic de la narració, els han d'anar penjant a l'esdeveniment del grup privat per tal que la interacció amb la resta continuï dins la xarxa social.

Els aqueus, per una banda, representen l'instant en què Pàtrocle demana les armes a Aquil·les i surt a lluitar (*Ilíada*, XVI) i també el propi moment de la batalla des de l'òptica grega, quan Aquil·les mata Hèctor i després en malmet el cadàver (*Ilíada*, XXII, 273 ss.). Per l'altra, els teucres interpreten el comiat d'Hèctor i Andròmaca (*Ilíada*, 369 ss.), el combat ara des del punt de vista troià i la súplica de Príam a Aquil·les perquè que li retorni el cos del seu fill (*Ilíada*, XXIV).

Fig. 8. Enregistrant una escena a la platja de Premià de Mar.

⁹ L'Institut de Premià de Mar és situat a 5 minuts de la platja, per la qual cosa podíem aprofitar també aquest espai.

Fig. 9. Converses matrimoniales entre Hèctor i Andròmaca.

10ª sessió: La caiguda de Troia

Per aquesta última sessió que posa punt i final a la nostra versió del mite, podem publicar fragments dels dos textos més cèlebres que tracten aquesta escena: el primer, de l'*Odissea*, en el moment en què Demòdoc, l'aede del País dels Feacis, canta l'enginyosa idea del cavall de fusta (*Odissea*, VIII, 490 ss.); el segon, de Virgili (*Eneida*, II, 13 ss.), el qual ens n'ofereix també una descripció per, a continuació, relatar l'instant en què Laocoont adverteix els seus conciutadans que el cavall en realitat és un *dolus* i no un *donum*. Com en les anteriors ocasions, els estudiants han d'interactuar a través del seu personatge.

Aprofitem també per obrir debat i comentar expressions com ara: *Timeo daneos (et) dona ferentes, Ardenda est (Troia), Se armó la de Troia* o, fins i tot, el virus informàtic "troià", i engrescar els alumnes a crear-ne de noves.

Tractant-se un passatge conegut i força representat al llarg de la història, la següent tasca consisteix en cercar 5 representacions de l'escena de diferents disciplines i àmbits i "postejar-la" a l'esdeveniment de l'escena. Finalment, acabem escrivint en primera persona un final alternatiu.

4. L'avaluació

Per tal d'avaluar un projecte tan transversal d'aquestes característiques, pot ser de gran ajuda una rúbrica en la qual els diversos àmbits apareixen agrupats en 4 grans grups i els quals paral·lelament engloben diferents competències i dimensions: la cerca, tractament i assimilació de la informació i el contingut (àmbit digital, àmbit lingüístic i àmbit d'aprendre a aprendre); la presentació i cura ortogràfica, expressiva i visual (àmbit lingüístic); la interacció, comunicació i participació a la xarxa (àmbit d'educació amb valors, àmbit d'autonomia i iniciativa personal i àmbit de coneixement del medi) i la creativitat i originalitat (àmbit artístic).

Cal recalcar que cada gran grup té el mateix valor, un 25% del total. És a dir, que es posa al mateix nivell la creativitat i l'originalitat que la resta.

Fig. 10. Les dimensions i competències que s'avaluen agrupades en 4 grans blocs

Els grups s'avaluen per quatre graus d'assoliment i el conjunt de la rúbrica té una puntuació màxima de 100: excel·lent (100-90), notable (89-70), bé (69-51), suspès (49-0):

	100-90 (excel·lent)	89-70 (notable)	69-51 (bé)	49-0 (suspès)
Cerca, tractament de la informació i assimilació del contingut	Demostra un ampli coneixement dels aspectes proposats. La informació tractada és rica i clara.	Demostra un bon coneixement dels aspectes proposats. La informació tractada és correcta.	Demostra un coneixement parcial dels aspectes proposats. La informació tractada és correcta però incompleta.	Demostra poc coneixement dels aspectes proposats. La informació tractada és escassa i en ocasions errònia.
Presentació i cura ortogràfica, expressiva i visual	Les intervencions gaudeixen de bona presentació i té cura de la norma ortogràfica i expressiva.	Normalment les intervencions gaudeixen de bona presentació però comet alguns errors ortogràfics i/o d'expressió.	Només a vegades les intervencions gaudeixen de bona presentació i coment força errors ortogràfics i d'expressió.	Pràcticament mai o mai les intervencions gaudeixen de bona presentació i coment massa errors ortogràfics i/o d'expressió.
Interacció, comunicació i participació dins la xarxa social	Participa activament en la activitat amb aportacions rellevants. Es relaciona satisfactòriament amb tots els membres del grup.	Participa en l'activitat de manera correcta i la majoria de les aportacions són rellevants. Es relaciona amb gran part dels membres del grup.	Participa escassament en l'activitat però la majoria d'aportacions que fa són rellevants. Es relaciona només amb una part del grup.	Amb prou feines participa en l'activitat ni es relaciona amb els membres del grup.
Creativitat i originalitat	Tots o la majoria dels comentaris, <i>posts</i> i intervencions són creatives, originals i útils, les quals ajuden a l'enriquiment de l'aprenentatge de tots els membres del grup.	Alguns dels comentaris, <i>posts</i> i intervencions són creatives, originals i útils, les quals ajuden a l'enriquiment de l'aprenentatge de tots els membres del grup.	Els comentaris, <i>posts</i> i intervencions són correctes però poc originals i/o útils per l'enriquiment de l'aprenentatge de tots els membres del grup.	Els comentaris, <i>posts</i> i intervencions en cap cas o pràcticament mai són originals i/o útils per l'enriquiment de l'aprenentatge de tots els membres del grup.

5. Conclusions

Dur a terme un projecte d'aquestes característiques és molt enriquidor però vol paciència. A l'inici vam tenir alguns contratemps importants, com ara el bloqueig d'alguns perfils de Facebook per la pròpia xarxa social, ja que aquesta detectava que no eren persones físiques, o el fet que alguns alumnes, malgrat està motivats en la proposta, fora del centre no treballaven i, per tant, la seva interacció era molt minsa i perjudicava la resta.

No obstant això, es van obtenir millores en totes les competències treballades i la immersió mitològica i literària va ser profunda. Els cinc objectius inicials es van assolir notablement i també es va aconseguir la inclusió de tot l'alumnat. Es va fer palès, doncs, que la motivació intrínseca per part dels joves a l'aula i la creació de materials propis de diferents formats, segons els seus interessos personals i traça, facilita un aprenentatge més sòlid, ric i eficient, creixent també en autonomia personal i pressa de decisions.

Bibliografia

- Antonio BOLÍVAR i Jesús DOMINGO (2007), *Prácticas eficaces de enseñanza*, Madrid, PPC.
- Juan José DE HARO (2008^a), *Las redes sociales en educación*, Madrid, Educativa.
- Juan José DE HARO (2009), "Las redes sociales aplicadas a la práctica docente", *Revista DIM: Didáctica, Innovación y Multimedia*, 13.
- Collin MCCULLOUGH (2001), *La canción de Troya*, Barcelona, Editorial Planeta.
- Wylie OVERSTREET (2011), *The History of the World according to Facebook*, Nova York, HarperCollins Publishers.
- Jaume PÒRTULAS (2009), *Introducció a la Ilíada. Homer, entre la història i la llegenda*. Barcelona, Editorial Alpha.

Webgrafia:

- Margalida CAPELLÀ (2010), *El fil de les clàssiques*. «Els guerrers de Troia a Google Maps». <<https://blocs.xtec.cat/elfildelesclassiques/2010/02/11/els-guerrers-de-troia-a-google-maps/>>, [darrera consulta 1/7/2018].
- Margalida CAPELLÀ (2016), *El fil del mite grec*. «Mannequin challenge els antecedents mítics de la guerra de Troia». <<http://blocs.xtec.cat/elfildelmito/2016/12/05/mannequin-challenge-els-antecedents-miticos-de-la-guerra-de-troia/>>, [darrera consulta 1/7/18].
- Margalida CAPELLÀ (2017). *El fil del mite grec*. «Hèlena raptada a la portada de les nostres revistes». <<http://blocs.xtec.cat/elfildelmito/2017/01/25/revistes/>>, [darrera consulta 1/7/18]
- "Catàleg de les naus de la Ilíada", *Viquipèdia*, <[https://ca.wikipedia.org/wiki/Catàleg_de_les_naus](https://ca.wikipedia.org/wiki/Cat%C3%A0leg_de_les_naus)> [darrera consulta 15/7/2016].
- Catàleg dels troians de la Ilíada, *Viquipèdia*, <[https://ca.wikipedia.org/wiki/Catàleg_dels_troians](https://ca.wikipedia.org/wiki/Cat%C3%A0leg_dels_troians)> [darrera consulta 15/7/2016].

Curriculum

Berta Cantó i Gargallo és llicenciada en Filologia Clàssica per la Universitat de Barcelona, on va cursar també el màster oficial (conjunt amb la UAB) d'Estudis avançats de llengua i literatura catalanes. Actualment, treballa com a professora de clàssiques a l'institut Thos i Codina de Mataró.
